

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81.25

DOI <https://doi.org/10.32782/2710-4656/2024.5.1/37>**Грабар О. В.**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**Чижова Н. В.**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**Петренко М. В.**Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПОЕЗІЇ З АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ НА УКРАЇНСЬКУ

У статті проведено дослідження лексичних та стилістичних особливостей поетичних творів та визначено труднощі їх перекладу з англійської мови на українську. У статті зазначено, що якщо переклад прози підкорюється певним технічним правилам, то переклад поезії здається зовсім недосяжним. Перекладач поезії іноді виношує своє кілька рядкове дітище місяцями. Потім переклади переписуються і виправляються багато разів. Однак ніхто настільки не обтяжений необхідністю дотримуватись різних правил оформлення тексту, як перекладач поезії. І ніхто з такою серйозністю не відноситься до збереження чисельних умовностей форми [4, с. 26].

У статті впорядковано вже здобуті знання й розглянуто певні аспекти лінгвістичного дослідження, а саме необхідність передачі тих особливостей форми, які, поєднуючись, надають віршу особливого параметру музикальності. Зазначено, що дуже важливим при перекладі поезії є відтворення ритміко-інтонаційних характеристик оригіналу: ритму, розміру, каденції, кількості стоп, рим та типів їх чергування.

Оскільки слово є першоосновою художнього твору, найбільш насиченим і багатим змістовим компонентом, важлива роль в статті надається вибору слова в процесі перекладу поетичних творів, а також збереження зв'язку між художнім образом і мовною категорією, на основі якого він будується.

Переклад віршів – це завжди подвійний образ: образ поета-перекладача і автора оригіналу. Завданням перекладача є ознайомити читача, який не знає мови оригіналу, з даним текстом, а також виразити правильно і повно засобами однієї мови те, що вже виражено раніше засобами іншої мови, відтворивши зміст поезії мовою перекладу в найбільш слушній для даного випадку віршовій формі.

У подальшому дана робота може слугувати матеріалом для практичного перекладу поетичних творів з англійської мови на українську, а також для вивчення їх із естетичної точки зору. Дослідження труднощів, що виникають під час перекладу лексико-стилістичних особливостей поезії, зможуть допомогти вирішити перекладацькі проблеми та створити нові рішення для модернізації перекладу поетичних творів.

Ключові слова: поетична структура, образність, архаїзм, рима, еквівалент, синтаксична фігура, віршовий розмір.

Постановка проблеми. Невпинний розвиток міжнародних відносин, розширення та поглиблення культурних зв'язків України з країнами Європи та всього світу, активізація дипломатії,

необхідність у спілкуванні молоді різних держав і континентів у сфері політики, науки, мистецтва вимагають не тільки практичного володіння іноземними мовами як інструментом комунікації і взаємодії, а й проникнення у глибину іншомовного менталітету, творчих надбань. Ми пізнаємо світ – світ пізнає нас. Кожна нація має свою унікальну культуру, свої традиції, які вирізняють її з-поміж інших. Для глибинної взаємодії і розуміння між представниками різних культур потрібно в першу чергу мати розуміння саме творчої спадщини. Протягом тисячоліть письменники і поети писали прозові твори і поезію, в яких живуть духовні культурні цінності кожного народу. Поступово розвивалось суспільство і збільшувався інтерес до художніх творів по всьому світу. Вони стали об'єктами досліджень фольклористів, лінгвістів та перекладознавців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вибрана тема широко досліджувалася у роботах перекладачів, мовознавців і теоретиків перекладу М. Рильського, В. Коптілова, О. Гайнічеру, Р. Зорівчак, які вивчали особливості українського художнього перекладу, реалістичні і нереалістичні тенденції поетичного перекладу, а також сучасних перекладачів М. Стріхи, В. Богуславської, які експериментують зі структурою романтичних образів.

Постановка завдання. Мета дослідження зумовлює виконання таких завдань, як визначення лексичних, лінгвостилістичних ознак поетичного тексту та дослідження особливостей перекладу такого тексту. Об'єктом дослідження є лексичні та стилістичні особливості поетичних текстів, які виступають предметом дослідження, вибрані методом суцільної вибірки. Для досягнення даної мети визначено такі завдання: проаналізувати лексичні особливості поетичних творів, окреслити зв'язок лексики і її стилістичного забарвлення, а також показати важливість цього зв'язку при перекладі з англійської мови на українську.

Актуальність вибраної теми зумовлюється спрямуванням лінгвістичних досліджень сучасних авторів на комплексне вивчення поетичних текстів, їх мовних і структурних особливостей, а також реалізації прагматичної та естетичної функцій через переклад.

Виклад основного матеріалу. Теорія перекладу відображає найбільш суттєві риси того чи іншого явища. Вона розглядає лише закономірні, тобто типові, такі, що регулярно повторюються, співвідношення між текстами на мові оригіналу і мові перекладу. Та найважчими для практики перекладу є саме «незакономірні» відповідності.

Як раз у вмінні знаходити індивідуальні поодинокі «не передбачувані» теорією відповідності і полягає творчий характер перекладацької діяльності.

Переклад – це процес перетворення мовного твору з однієї мови на іншу при збереженні змісту, тобто значення. Та про збереження змісту можна говорити тільки у відносному, а не в абсолютному значенні. Під час міжмовних перетворень неможливо уникнути втрат. Завжди має місце неповна передача значень, які виражені у тексті оригіналу. Отже, текст перекладу ніколи не може бути повним і абсолютним еквівалентом тексту оригіналу. Завдання ж перекладача полягає у тому, щоб зробити цю еквівалентність найбільш повною, тобто звести втрати до мінімуму. Але вимагати «стовідсоткової» відповідності значень, виражених у тексті оригіналу і в тексті перекладу, є абсолютно нереальним. Таким чином, метою перекладача є цілісно і точно передати зміст оригіналу засобами іншої мови, зберігши його стилістичні та експресивні особливості. Під цілісністю перекладу розуміють єдність форми та змісту на новій мовній основі. Якщо критерієм точності перекладу є тотожність інформації, яка подається різними мовами, то цілісним (повноцінним або адекватним) можна назвати тільки такий переклад, який передає цю інформацію рівноцінними засобами. Іншими словами, на відміну від перекладу, переклад повинен передавати не тільки те, що виражене оригіналом, але й так, як це виражено в ньому.

Аналізуючи текст під час перекладу, в ньому виокремлюють такі «одиниці перекладу» (слова, словосполучення або частини речення), для яких у даній мові традиційно існують постійні незмінні відповідники. Проте у будь-якому тексті такі еквівалентні відповідності складають незначну меншість. Набагато більше існує таких «одиниць», для перекладу яких необхідно користуватися найрізноманітнішими засобами тієї чи іншої мови, але й цей вибір далеко не довільний. Звичайно, він зовсім не обмежується даними двомовного словника. Ніякий словник не може передбачити всієї різноманітності контекстуальних значень, що реалізуються в мовному потоці, як і не може охопити всієї різноманітності словосполучень. Тому теорія перекладу може встановлювати лише функціональні відповідності, беручи до уваги залежність передачі певних смислових категорій від дії різних факторів.

Що ж є критерієм правильності вибору для досягнення адекватності перекладу? Оскільки критерієм адекватності може бути лише відповід-

ність частці дійсності, описаній в оригіналі, рівноцінність засобів визначається якщо не тотожністю, то максимальним наближенням отриманого результату до дії оригіналу.

Навіть «проникнення в дійсність», покладене в основу так званої денотативної теорії перекладу, не може бути критерієм адекватності. Цілком можливі випадки, коли перекладач повніше і глибше знайомий з відрізком дійсності, описаним в оригіналі, аніж сам автор. Але хіба має право перекладач відтворювати цю реальну дійсність не так, як вона відображена в оригіналі? Такий підхід спотворює саму суть перекладу і підмінює авторське бачення дійсності баченням перекладача.

Говорячи про лексичні явища, слід зауважити, що більшість слів української та англійської мов – багатозначні. Різні значення слова пов'язані між собою і, як правило, об'єднуються навколо загального, основного значення. Семантика слова проявляється у контексті, залежить від лексичного оточення слова. Тому для адекватної передачі значення слова слід розглядати не ізольовано, а у зв'язку з іншими словами, іноді ж – у широкому контексті.

Уявлення про переклад як про звичайну підстановку слів однієї мови словами-еквівалентами з іншої мови помилкове. Особливо це потрібно враховувати при перекладі поезії, в якій поєднуються не лише слова, образи, а й ритміка і стилістика. Саме в поезії зв'язок між образами та мовною категорією дуже тісний і безпосередній. Цим визначається складність підбору функціональних відповідностей при перекладі, а отже, постає питання про вирішення творчих завдань художнього поетичного перекладу. О. І. Гайнічеру стверджує, що перекласти поетичний твір – не означає передати засобами іншої мови образи, вихоплені окремо та ритміко-інтонаційні нюанси (хай навіть досить тонкі); потрібно створити цілісну поетичну структуру, в якій головні ідейно-художні компоненти взаємодіють між собою аналогічно до того, як це відбувається в самому першотворі [1, с. 158].

Вірш – це невеликий за розміром художній твір, побудований за законами віршованої мови. А віршована мова в художній літературі і мова художньої прози характеризуються спільною ознакою – **образністю** [3, с. 145]. Образи в поезії є не лише прикрасою, а основною суттю інтуїтивної мови. Але віршована, тобто поетична, мова, на відміну від прози, є розмірена, ритмічно організована, поділена часто на строфи. Вона більш емоційна та експресивна, характеризується своєрідністю інтонації й особливим темпом, пов'язаним з більшою кількістю пауз, ніж це буває у прозі.

Однак не слід думати, що при перекладі віршів домінують лише компоненти віршованої форми. Ця складна форма містить не менш складний зміст, який виражається сплетінням багатопланових образів, які в кожного поета та в кожному творі утворюють свою неповторну систему. Адже для літератури, як для мистецтва, матеріалом якого служить мова, характерний особливий, часто безпосередньо тісний зв'язок між художнім образом і мовною категорією, на основі яких він будується.

Важливим виявляється *стилістичне забарвлення поетичної лексики* – наявність особливих слів (архаїзмів, неологізмів, синонімів, антонімів та ін.) та використання своєрідних засобів художньої виразності (епітетів, порівнянь, метафор і т.д.).

Слід наголосити на ролі *синтаксичних прийомів та фігур* поетичної мови. За словами М. Рильського, ми не повинні зв'язувати себе чужомовним синтаксисом, слід будувати фразу згідно з законами нашої мови, але так, щоб відчувався характер синтаксису автора. Автора, якому притаманна манера писати довгими періодами, у жодному разі не можна передавати коротенькими фразами [4, с. 126].

Ще однією складовою поетичної мови є *особливості звучання*, тобто *поетична фонетика* або *евфонія*, яка створює своєрідний звуковий «малюнок» мови. Музичне оформлення мови, система алітерацій, асонансів та інші види звукової гри надають відомого емоційного забарвлення розповіді. Евфонія залежить від *словникового складу мови*. Вона, як і інші образотворчі засоби, відіграє свою роль лише в єдності зі змістом, і ні в першотворі, ні в перекладі не може служити самоціллю.

У поетичному тексті образний елемент значення слова, як правило, активізується, просуваючись на передній план. Внаслідок цього слово стає носієм мікробразу – складової частини образу крупнішого плану. Образ, започаткований у слові, набуває конкретності в контексті, який збагачує його, надаючи йому рис дедалі відчутнішої індивідуальності й неповторності.

Резонаторна система слова досить велика. Вона вбирає в себе весь досвід історії народу, його усної та писемної словесності. До цього додається особисте відношення самого поета-перекладача, його тонке чуття лексичного розмаїття.

До слів, звичайних у поезії і незвичайних у розмовній мові, відносяться, наприклад, наступні:

morn – ранок *oft* – часто *warrior* – воїн
even – вечір *ire* – гнів *maiden* – діва

Ці слова є **архаїзмами**, тобто застарілими словами, і в сучасній мові вживаються вкрай рідко.

Вони надають віршам особливого піднесеного, поетичного, емоційно забарвленого характеру.

У поезії часто знаходимо невідомі застарілі і такі, що не входять до сучасної англійської мови, граматичні форми.

Перш за все слід згадати про старі форми особових займенників другої особи, які вже не вживаються у сучасній англійській мові, та про вживання присвійних займенників:

thou |ðəu| – ти – називний відмінок однини;

thee |ði:| – тебе, тобі – об'єктний відмінок однини;

ye |ji:| – ви – називний і об'єктний відмінок множини;

thy, thine – твій, твоя, твоє, твої.

Читаючи поезію, зустрічаємо такі дієслівні форми, які давно не вживаються у сучасній англійській мові, а саме:

art – друга особа однини теперішнього часу дієслова *to be*;

hast – друга особа однини теперішнього часу дієслова *to have*;

dost – друга особа однини теперішнього часу дієслова *to do* (і закінчення *-est* другої особи однини теперішнього часу в інших дієсловах);

hath, doth, quoth, riseth та інші дієслова – *-th* у третій особі однини теперішнього часу.

Для поетичної мови характерна відсутність допоміжного дієслова *to do* у заперечних реченнях, що у ранні періоди історії англійської мови було цілком звичайним явищем (в поезії нового часу відсутність *to do* у заперечних реченнях є поетичною вільністю).

Без знань архаїзмів та застарілих граматичних форм не можливе розуміння оригіналу, а тому й переклад немислимий.

Великий інтерес у процесі художнього перекладу становлять специфічні особливості іншомовного вірша, обумовлені **різною довжиною слова в оригіналі та в перекладі**. У перекладознавчій літературі лінгвістичного характеру є чимало спеціальних праць, присвячених цьому питанню; вони обґрунтовані теоретично і підтвержені на практиці.

Зупинимось на законах *еквілінеарності*, *еквіметричності* та *еквіритмії*.

Раніше у перекладах білих англійських ямбів Шекспіра вимагалось дотримуватись «еквілінеарності», тобто за одиницю точності у віршованому перекладі брався рядок першотвору.

Щодо еквіритмічності, то це справа умовна. Дуже важко еквіметрично, тим більше еквіритмічно перекладати вірші з мови однієї звукової

системи віршами на мову іншої системи. Та все ж перекладач повинен старатись зберегти форму оригіналу, адже саме вона свідчить про індивідуальну своєрідність іншомовного поета. Ритм, розмір, каденція, кількість стоп, рима, тип чергування рим, строфа, рефрен, звукопис – це ті особливості форми, які, поєднуючись, надають віршу особливого параметру музичності. У жодному іншому тексті гра форми не має такого важливого значення. Ніде естетична інформація не представлена такою концентрацією засобів, як у поезії. Тому великий інтерес у процесі поетичного перекладу становлять специфічні особливості національного вірша, способи передачі ритміко-інтонаційних характеристик оригіналу. Тому вважаємо, що в перекладі потрібно намагатись:

1. Дотримуватись розміру і стопності: чотиристопний ямб передавати чотиристопним ямбом, а не п'ятистопним ямбом і не чотиристопним хореєм, якщо стопність змінюється (скажімо, в першому рядку шість стоп, а в другому чотири), то зберігати і цей алгоритм.

Перекладаючи Лонгфелло, Байрона чи вірші тих поетів, де прийнято віршування силабо-тонічної системи, ми можемо відтворити її точно: ямб передавати ямбом, хорей – хореєм.

Приклад візьмемо з вірша «Іде в красі вона своєї» («*She Walks in Beauty*» by George Byron)

*She walks in beauty, like the night
Of cloudless climes and starry skies;
And all that's best of dark and bright
Meet in her aspect and her eyes;
Thus mellowed to that tender light
Which heaven to gaudy day denies [5, p. 13].*

Пропонуємо такий варіант перекладу цієї строфи:

*Іде в красі вона своєї,
Мов діва зоряних небес,
І сяйво трепетних надій
Горить в очах вогнем чудес,
А гляне пристрасно з-під вій –
Неначе божий день воскрес.*

Проте, коли традиції віршування різні, то ми йдемо або шляхом пошуку близького аналога, або замінюємо систему оригіналу на традиційну систему мови перекладу, але намагаємось зберегти інші особливості (наприклад, алітерацію чи цезуру).

2. Зберігати риму – співзвуччя закінчень слів, яким завершується рядок, звуковий повтор в кінці рядка, починаючи з останнього наголошеного складу. За своїм положенням рими можуть бути не тільки кінцевими, але й внутрішніми, у серед-

ині рядка. За внутрішньою римою слова, які знаходяться у середині рядка, римуються або між собою, або з кінцевими римами:

*For after the rain when with never a stain
The pavilion of Heaven is bare,
And the winds and sunbeams with their convex
gleams*

Build up the blue dome of air [5, pp. 516–519]

У власному перекладі ця строфа звучить так:

І так чудово, натхненно й ново

В повітрі після зливи,

Вітрець сміється, проміння лється

Й склепіння неба темно-синє.

3. Зберігати каденцію – наявність/відсутність занаголосної частини рими. Заміна жіночої рими (наголос на передостанньому складі) на чоловічу риму (наголос на останньому складі) змінює музичну інтонацію вірша з енергійної, рішучої на співучу, нерішучу.

4. Зберігати типи чергування рим. Суміжна, перехресна, кільцева рими пов'язані не тільки із створенням певних тональностей змісту (наприклад, суміжна рима характерна для пісенного складу, а перехресна – більше для сюжетної оповіді), але і з давніми традиціями оформлення жанрів і поетичних форм. Суміжна рима здавна використовувалась у народній пісні, кільцева – обов'язкова умова для сонетної форми.

Висновки. Опрацювання матеріалів у сфері художнього поетичного перекладу дало змогу прийти до висновку, що вирішуючи перекладацькі завдання в області художньої літератури,

слід брати до уваги відмінності у співвідношенні між однаковим матеріальним змістом слова та його стилістичною і лексичною категоріями у різних мовах. Особливою мовленнєвою ознакою є й різні можливості сполучуваності слів, які співпадають за матеріальним значенням. Звідси випливає необхідність лексико-стилістичної, а отже, й граматичної перебудови певного уривку першотвору. До того ж, чим своєрідніший індивідуальний стиль автора, тим специфічнішим для даної мови виявляються можливості поєднання значень, які він використовує. Такий автор здатен сповна використати образно-сміслову багатство мови. У результаті цього перекладач мусить змінювати матеріальне значення одних слів, інші випускати цілком, або вводити нові слова для зв'язку, відповідно до будови рідної мови, змінюючи граматичні відношення та здійснюючи інші операції.

Читаючи та аналізуючи вірші, слід розуміти не тільки їх зміст, але й особливості форми, тобто перейнятися тими художніми засобами, якими поет виражає свої ідеї, висловлює свої почуття, створює ті чи інші картини життя. Стилістичний аналіз творів розкриває єдність форми і змісту і допомагає виявити, яка роль стилістичного прийому у реалізації задуму поета.

Тому для адекватного перекладу необхідно враховувати лексичне забарвлення слів, вміти зрозуміти намір автора стосовно використання певного пласту лексики, а також важливо вдало передати всі особливості образної структури першотвору.

Список літератури:

1. Гайнічеру О.І. Сучасний поетичний переклад: реалістичні і нереалістичні тенденції. *Питання літературознавства*. 1996. Вип. 3. С. 153–161. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PI_1996_3_18
2. Жулавська О.О., Назаренко О.В. Переклад: теоретичні та практичні аспекти: навч. посібник. Суми: Сумський державний університет, 2017. 133 с.
3. Линтвар О.М. До проблеми художнього перекладу. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія «Філологічна»*. 2012. Вип. 30. С. 144–147. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nznuoaf_2012_30_45
4. Рильський М.Т. Мистецтво перекладу. Київ, 1975. 341 с.
5. Poems of Byron, Keats and Shelley / Elliott Coleman. Communication and Studies Inc, 1967. 699 pp.

Hrabar O. V., Chizhova N. V., Petrenko M. V. LEXICAL AND STYLISTIC PECULIARITIES OF POETRY TRANSLATION FROM ENGLISH INTO UKRAINIAN

The article deals with studying lexical and stylistic features of poetic works and identifying the difficulties of their translation from English into Ukrainian. The article notes that while translation of prose is subject to certain technical rules, translation of poetry seems to be completely unattainable. Sometimes a poetry translator carries his or her several-line brainchild for months. Then the translation is rewritten and corrected many times. However, no one is more burdened with the need to follow the various rules of text formatting than a poetry translator. And no one takes the preservation of the numerous conventions of the form so seriously [4, p. 26].

The article organizes the already acquired knowledge and considers certain aspects of linguistic research, namely the need to convey those features of the form that, when combined, give the poem a special parameter of musicality. It is noted that it is very important when translating poetry to reproduce the rhythmic and intonational characteristics of the original: rhythm, size, cadence, number of poetic feet, rhymes and types of their alternation.

Since the word is the primary basis of a work of art, the most intense and rich semantic component, the article gives an important role to the choice of words in the process of translating poetry, as well as to preserving the connection between the artistic image and the language category on which it is based.

The translation of poetry is always a double image: the image of the translating poet and the author of the original. The task of the translator is to acquaint the reader, who does not know the original language, with this text, as well as to express correctly and fully by means of one language what has already been expressed earlier by means of another language, reproducing the content of the poem in the target language in the most appropriate verse form for this case.

In the future, this work can serve as material for practical translation of poetic works from English into Ukrainian, as well as for studying them from an aesthetic point of view. The study of the difficulties encountered in the translation of lexical and stylistic features of poetry can help in finding solutions to translation problems and creating new solutions for modernising the translation of poetry.

Key words: poetic structure, figurativeness, archaism, rhyme, equivalent, syntactic figure, verse size.